

PEDAGOGICZNE ASPEKTY AKCELERACJI ROZWOJU DZIECI I MŁODZIEŻY

dr Aldona Kopik
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach

Pojęcie akceleracja rozwoju występuje w nauce w wielu znaczeniach, a jego zakres znaczeniowy jest mocno zróżnicowany. Akceleracja to międzypokoleniowe przyspieszenie rozwoju i dojrzewania, czyli wcześniejsze osiągnięcie kolejnych etapów rozwoju [Antropologia 1985]. Akceleracja jest ściśle związana ze zmianami w ontogenezie i dotyczy przede wszystkim rytmu i tempa procesów rozwojowych poszczególnych sfer: fizycznej, umysłowej i społecznej. Zjawisko akceleracji jest obserwowane na całym świecie; występuje u każdej rasy, w każdym klimacie i na każdym kontynencie.

Akceleracja rozwoju łączy się z przystosowywaniem się organizmu do zmian zachodzących w otoczeniu. Zmiany o charakterze akceleracyjnym mają też związek z sensytywnością organizmu, czyli zdolnością do odbierania bodźców wzbogacających doświadczenia jednostki. Akceleracja wpływa na przemieszczanie się faz sensytywnych i krytycznych w czasie, co prowadzi do powstawania różnic w rozwoju poszczególnych sfer. Zmieniające się warunki życia mają wpływ na aktywizowanie jednostki oraz modyfikowanie jej zachowań.

Pomimo istnienia wielu teorii ukazujących przyczyny występowania akceleracji rozwoju, mechanizm tego zjawiska nie został do końca wyjaśniony. Większość teorii głosi, że głównymi przyczynami są zmiany czynników zewnętrznych. Najczęściej wskazuje się na wzajemne oddziaływanie na siebie uwarunkowań genetycznych, środowiskowych oraz ekologicznych. Jako jedną z przyczyn podaje się postęp cywilizacyjny i proces urbanizacji. Sprzyja to powstawaniu napięcia emocjonalnego i powoduje zwiększone łaknienie. Wcześniejsze i silniejsze bodźce seksualne powodują wzmożone wydzielanie hormonów, zwłaszcza hormonu wzrostu. Inną przyczyną może być bardziej racjonalne żywienie, pozwalające na pełniejsze wykorzystanie potencjału genetycznego.

Zmiany akceleracyjne najwcześniej zaobserwowane zostały w zakresie rozwoju biologicznego [Tanner 1963]. Podstawą do porównań wyników i określenia zmian, jakie dokonują się w rozwoju i dojrzewaniu kolejnych pokoleń są badania nad rozwojem

fizycznym. O akceleracji rozwoju świadczą zmiany morfologiczne w zakresie wysokości i masy ciała oraz zmiany funkcjonalne, takie jak: kostnienie, dojrzewanie płciowe czy sprawność fizyczna. Zjawisko akceleracji rozwoju fizycznego dotyczy wszystkich okresów rozwojowych, a rozpoczyna się w okresie płodowym. W ostatnim stuleciu proces akceleracji rozwoju fizycznego wyraźnie się nasilił. Zaobserwowano również, że akceleracji podlegają w większym stopniu te cechy, których determinacja genetyczna jest słabsza.

Zmiany zachodzące w rozwoju biologicznym związane są z wcześniejszym rozwojem układu szkieletowego, mięśniowo-stawowego i nerwowego. To stwarza korzystne warunki do opanowania przez jednostkę złożonych sprawności fizycznych i kształtowania się nawyków, które wymagają koordynacji ruchowej. Przyspieszenie rozwoju biologicznego prowadzi do wzrostu sprawności fizycznej. Badania R. Przewędy [1985] dowodzą, że dzieci współczesne są sprawniejsze niż ich rówieśnicy sprzed lat. Trend sekularny przemian motorycznych jest jednak mniejszy niż trend rozwoju cech somatycznych [Wolański 1976]. Szybszy rozwój sprawności fizycznej, zdaniem W. Dutkiewicza [1991], jest zjawiskiem pozytywnym z punktu widzenia ogólnego rozwoju dziecka. Korzystnie wpływa na rozwój psychiczny i społeczny.

Zjawisko zmienności tempa rozwoju umysłowego dzieci zaobserwowano w końcu XIX wieku. Badania nad poziomem rozwoju umysłowego były często łączone z badaniami rozwoju somatycznego dzieci. Wyniki badań pozwoliły na stwierdzenie [Tanner 1963], że wśród dzieci będących w tym samym wieku kalendarzowym te, które były bardziej zaawansowane w rozwoju somatycznym osiągały wyższe wyniki w zakresie rozwoju umysłowego niż dzieci gorzej rozwinięte somatycznie. Można sądzić, że istnieją czynniki wspólne, które wpływają jednocześnie na tempo dojrzewania umysłowego i tempo wzrastania fizycznego [Różycka 1968].

Udokumentowanie akceleracji rozwoju umysłowego jest trudne, ponieważ brakuje materiałów empirycznych umożliwiających porównywanie wyników. Badania z zakresu rozwoju umysłowego obejmowały dzieci i młodzież w różnych okresach rozwoju. Brano też pod uwagę bardzo różnorodne czynniki, a ich interpretacja miała odmienne podłoże teoretyczne. Trudno więc porównać wyników badań wcześniejszych z wynikami badań prowadzonymi obecnie [Przetacznik - Gierowska i wsp. 1986].

Badania prowadzone przez J. Wł. Dawida [1895] pozwoliły na dokonanie porównań i potwierdzenie akceleracji rozwoju umysłowego dzieci polskich. B. Wilgocka-Okon [1972] wykazała, że dzieci współczesne są lepiej rozwinięte umysłowo, posiadają więcej wyobrażeń oraz pojęć i wykazują odmienne zainteresowanie otoczeniem. Po 20 latach badania

porównawcze A. Kopik [1996] wykazały, że nastąpił wyraźny wzrost możliwości dzieci. Badania prowadzone przez A. Sikorę [1968] ukazują przyspieszenie tempa rozwoju w sferze intelektualnej w ciągu kilku generacji. Uzyskane różnice są zdaniem autora, wynikiem poprawy warunków środowiska społecznego i ekonomicznego. Badania z zakresu dynamiki zmian poziomu rozwoju umysłowego dzieci wykazały, że we wszystkich badanych środowiskach nastąpiło przyspieszenie tego rozwoju [Paćławska1989]. Tempo akceleracji jest zróżnicowane ze względu na warunki środowiskowe; większe w grupach dzieci z tych środowisk, które wcześniej charakteryzowały się znacznie gorszymi warunkami socjalnymi, ekonomicznymi i kulturowymi. Badania przeprowadzone pod kierunkiem M. Przetacznik-Gierowskiej [1986] wykazały, że akceleracja dotyczy nie tylko rozwoju umysłowego, ale ogólnego rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży. Potwierdzone zostały związki pomiędzy rozwojem fizycznym, motorycznym i umysłowym.

Analiza zjawiska akceleracji rozwoju umysłowego w grupach dzieci i młodzieży, u których wcześniej stwierdzono akcelerację rozwoju fizycznego i dojrzewania wykazała, że wyższy i bardziej zaawansowany jest rozwój umysłowy dzieci urodzonych później [Dutkiewicz 1991].

Zjawisko akceleracji rozwoju najściabiej rozpoznane zostało w sferze rozwoju społeczno-emocjonalnego. Niektórzy badacze potwierdzają akcelerację w tych sferach, inni stwierdzają, że warunki współczesnego życia nie sprzyjają procesom socjalizacji, a nawet je opóźniają. Zdaniem J. Kaisera [1974] rozwój społeczny jednostki jest aspektem ogólnego rozwoju psychicznego i dokonuje się w trakcie aktywności poznawczej ukierunkowanej na obiekty oraz sytuacje społeczne. Rozwój sfery społecznej wiąże się ściśle z czynnościami poznawczymi dziecka i poziomem jego rozwoju. Poziom funkcjonowania psychicznego zależy od dostarczanych stymulacji. Dla psychicznego wzrastania, zdaniem H.R. Schaffera [1981], niezbędne jest otoczenie, w którym panuje określony porządek. Zdolność do radzenia sobie w kontaktach ze światem może rozwijać się tylko na podstawie napotykanym form stymulacji. Dziecko żyjące w określonym otoczeniu społecznym gromadzi stopniowo doświadczenia, które umożliwiają nawiązywanie i utrzymywanie kontaktów z ludźmi. Dzięki oddziaływaniom wychowawczym rodziny, przedszkola i szkoły dziecko zdobywa społeczne doświadczenia i uczy się pełnienia różnych ról [Kopik 2006]. Tworzenie szerokiego i bogatego środowiska wychowawczego oraz właściwe organizowanie procesu wychowawczego sprzyja szybszemu nabywaniu przez dziecko doświadczeń społecznych. Im bardziej wszechstronny jest wpływ środowiska na dziecko, przy korzystnym podłożu genetycznym, tym bardziej prawdopodobne jest równomierne przyspieszenie jego globalnej

aktywności psychicznej obejmującej zarówno sferę procesów instrumentalnych, jak i kierunkowych oraz wykonawczych [Przetacznik-Gierowska 1986].

W badaniach dotyczących akceleracji rozwoju psychicznego często nawiązuje się do koncepcji L.S. Wygotskiego [1987]. Autor wskazując na możliwość stymulowania procesów rozwojowych przez odpowiednie oddziaływanie pedagogiczne wprowadza pojęcie „sfera najbliższego rozwoju”, czyli zakres potencjalnych możliwości rozwojowych. Możliwości te można wyznaczyć empirycznie oraz przewidzieć teoretycznie, wskazując czego może nauczyć się dziecko przy właściwym postępowaniu pedagogicznym.

Zjawisko akceleracji rozwoju ma ogromne znaczenie dla teorii i praktyki pedagogicznej, ponieważ akceleracja integruje wiele zmian społecznych, ekonomicznych i kulturowych. Przynosi ona wiele skutków pozytywnych, takich jak: wcześniejszy rozwój fizyczny, motoryczny, społeczny czy intelektualny. Jeśli rozwój przebiega prawidłowo, równomiernie i rytmicznie we wszystkich płaszczyznach to dziecko łatwo przystosowuje się do wymagań otoczenia, przestrzegania norm współżycia społecznego i współdziałania. Akceleracja rozwoju niesie jednak ze sobą również skutki negatywne wynikające z tego, że mogą podlegać jej wszystkie zjawiska rozwojowe albo tylko wybrane sfery. Do skutków negatywnych zalicza się najczęściej: zwiększenie rozbieżności między wiekiem biologicznym a chronologicznym, dysharmonie w rozwoju poszczególnych sfer życia, dysharmonie w rozwoju różnych narządów i układów oraz zwiększenie zachorowalności na choroby ośrodkowego układu nerwowego. Dysharmonie rozwojowe sprzyjają występowaniu wielu trudności wychowawczych. Dzieci z dysharmoniami rozwojowymi trudniej przystosowują się do wymagań otoczenia, do zasad i norm współżycia. Trudności w sferze społecznej wpływają na obniżenie motywacji do podejmowania różnych form aktywności poznawczej.

Problemy związane z akceleracją rozwoju i dojrzewania muszą zaistnieć w kręgach pedagogów. Zmiany o charakterze akceleracyjnym implikują zmiany w procesie wychowania i nauczania. Konieczne jest opracowanie i przyjęcie nowych rozwiązań organizacyjnych, programowych i metodycznych. Modyfikowanie programów nauczania, ich treści oraz form i metod pracy z uczniami musi być zgodne ze zmianami zachodzącymi w rozwoju. Otwarty jest również problem kierunku zmian dotyczących wychowania.

Bibliografia

- Antropologia pod red. A. Malinowskiego i J. Strzałko, 1985, Warszawa-Poznań 1985.
- Dawid J. Wł., 1895, Zasób umysłowy dziecka. Przyczynek do psychologii doświadczalnej, Warszawa.
- Dutkiewicz W., 1991, Zjawiska trendów sekularnych i akceleracji rozwoju dzieci i młodzieży na Kielecczyźnie, Kielce.
- Kaiser J., 1974, Zagadnienia akceleracji rozwoju fizycznego, intelektualnego i społecznego dzieci i młodzieży, „Przegląd Pedagogiczny” nr 4.
- Kopik A., 1996, Akceleracja rozwoju dzieci siedmioletnich rozpoczynających naukę szkolną, Kielce.
- Kopik A., 2006, Akceleracja rozwoju dzieci rozpoczynających naukę szkolną, Biuletyn Informacyjny Oddziału Warszawskiego, PTD nr 32.
- Paćławska K., 1989, Dojrzałość szkolna i umiejętność czytania i pisanie uczniów szkoły podstawowej dynamika zmian. Rozprawy habilitacyjne UJ 174, Kraków.
- Przetacznik-Gierowska M. i wsp., 1986, Rozwój fizyczny i umysłowy dzieci i młodzieży, „Prace Psychologiczne” Zeszyty Naukowe UJ, Warszawa – Kraków.
- Przewęda R., 1985, Uwarunkowania poziomu sprawności fizycznej polskiej młodzieży szkolnej, Warszawa.
- Różycka J., 1968, Badania nad współzależnością między rozwojem umysłowym a fizycznym dzieci, Wrocław.
- Schaffer H.R., 1981, Początki uspołeczniania dziecka. Warszawa.
- Sikora A., 1968, Poziom intelektualny młodzieży dwóch pokoleń, „Psychologia Wychowawcza” nr 1.
- Socjalizacja w rodzinie – mit czy rzeczywistość pod red. M. Wojciechowskiej, 2008, Kielce.
- Tanner J.M., 1963, Rozwój w okresie pokwitania. Warszawa.
- Wilgocka-Okoń B., 1972, Dojrzałość szkolna dzieci a środowisko, Warszawa.
- Wojciechowska M., 2008, Wartości młodszego i starszego pokolenia Polaków w okresie transformacji ustrojowej, Kielce.
- Wojciechowska M., 2008, Spójność systemu wartości rodziców z systemem wartości ich dzieci, Kielce.
- Wolański N., 1976, Zmieniający się człowiek. Warszawa.
- Wygotski L.S., 1987, Problem wieku i dynamika rozwoju. „Przegląd Psychologiczny”, t.XXX, nr 4.